

BESZÁMOLÓ AZ „IMÁK A NÉPI ÉS A POPULÁRIS KULTÚRÁBAN: KONFERENCIA ERDÉLYI ZSUZSANNA SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL” C. KONFERENCIÁRÓL

Budapest, 2021. szeptember 23.

LIPTÁK NOÉMI

2021. szeptember 23-án a Magyar Néprajzi Társaság és annak Nemzetiségi Szakosztálya, valamint a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Folklor Osztálya szervezésében került megrendezésre az „Erdélyi Zsuzsanna 100” konferencia. A rendezvény Erdélyi Zsuzsanna születésének századik évfordulójára emlékezett a személyes találkozással, amelynek vezérfonalát az imák a népi és a populáris kultúrában tematika adta.

Erdélyi Zsuzsanna munkássága többek között feltárta az archaikus népi imádság szövegvilágát, megadta annak leírását és folklorisztikai és irodalmi elemzését. Ezzel meghatározó eredményt ért el a magyar vallási kultúra feltárásában. Kutatását a konferencia alatt is minden előadó által hivatkozott *Hegyet hágék, lőtőt lépék* (1976) című archaikus imádság-gyűjteményében adta közre. Erdélyi Zsuzsanna ismertetése helyett beszéljen róla a konferencia bemutatása, az öröksége előtt tisztelgő tanítványok gondolatai. A konferenciát emelte jelenlétével Dobozy Borbála, Erdélyi Zsuzsanna lánya is, aki beszámolt róla, hogy édesanyja leveleit a Hagyományok Háza őrzi.

A konferenciát Balogh Balázs, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója és Kemecsi Lajos, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke nyitotta meg, felidézve emlékeiket Zsuzsa néniről és munkásságáról.

Az első szekció Erdélyi Zsuzsannát mint kutatót vizsgálta, a szekciót Küllős Imola elnökölte. Az első előadó Landgraf Ildikó volt, aki bevezetett minket Erdélyi élettörténetébe. Landgraf kutatása a magyar néprajz tudománytörténetében vizsgálja a különböző korszakok női gyűjtőinek és tudósainak a néprajzi tereppel kapcsolatos tapasztalatait és gyakorlatát. A konferencia alkalmával áttekintést adott az intézet Adattárába került gyűjteményről, ennek tematikájáról, feldolgozottságáról, és jövőbe tekintően kutatói lehetőségeket, feladatokat ismertetett. Ezután Barna Gábor Erdélyi munkásságának tudománypolitikai jelentőségéről beszélt. Kiemelte előadásában, hogy Erdélyi kutatása hogyan folytatta és segítette a Bálint Sándor személyéhez

köthető vallási néprajz diszciplináris elfogadását, növekedését. Barna Gábor szerint ennek alapját Erdélyi előadássorozatai jelentették, amelyek igényt teremtettek a szélesebb társadalomban a vallás néprajzi iránti érdeklődésre. Az első szekció záró előadója Medgyesy S. Norbert volt, aki a Lajtha-csoport gyűjtötte Sopron megyei kalendáriumi népénekek funkcióját és szövegforrásait mutatta be. Medgyesy elmondta, hogy a közösségi imádság a legfontosabb műfaja a késő középkorral kezdődő időszaknak. Az előadáson felhangzottak Krisztus-dalok, Mária-keresések is Medgyesy előadásában. Ezek közül kiemelte a kevésbé vizsgált, Nagypénteken elhangzó böjti énekeket, amelyeket nemcsak asszonyok, hanem férfiak is énekeltek a virrasztáson. Megosztotta, hogy kutatásával forrásfeltárást is végez, mivel rengeteg, Erdélyi által megörökített levél még feldolgozatlan. A kutatás fókuszába Medgyesy a népi és paraliturgikus énekeket helyezte. Ezek a nagy kéziratok énekgyűjtemények és vallási ponyvagyűjtemények mind alkalmasak lélektani elemzésekre is.

A második szekció az *Archaikus imák és ráolvasások* címet kapta, ezt Mohay Tamás vezette. A konferenciát Lovász Irén folytatta „Ez hasznos!” – *Máig élő archaikus népi imádságok és ráolvasások a gyimesi csángó tudatban és gyakorlatban* című előadásával. Beszámolójában a terepmunka fontosságát hangsúlyozta, ami Erdélyi Zsuzsanna számára is meghatározó volt. Lovász Irén a szakrális kommunikáció és gyógyítás archaikus eseteit kutatta Gyimesben 2019-ben. A konferencián láthatunk néhány videót, amelyet a terepmunka alkalmával rögzített. Az egyikben egy ma is aktívan működő kenőasszony, siratóasszony szerepelt, továbbá mások imamondással kapcsolatos vallomásaikat hallhattuk az énekek mellett. Hallhattunk a parázs vízbe dobásának gyógyító és védelmező praktikájáról, illetve a nagypénteki imádságról és annak elemeiről. Lovász Irén kiemelte az előadásmód fontosságát, mivel a performatív jelleg hangsúlyozása feltárhatja az imádkozás módját, és erősíti a kimondott szó erejét. Tánczos Vilmos „*Bizony Úrnak szent teste!*” *Az eukharisztia képei az archaikus népi imádságokban* címmel adott elő. Tánczos Vilmos Pócs Éva szerint új perspektívát teremtő szemszögből figyeli a magyar archaikus imádságokat, mégpedig az archaikus imák képeinek elemzésével. Tánczos ezzel szeretné megvilágítani az átlényegülés kérdésköréhez kapcsolódó eszmetörténeti hátteret. A konkrét kép, amelyet a konferenciára hozott, a madridi képtárban kiállított *El Calvario* van der Weydentől. A kép elemzésénél többek közt kiemelte a vörös hátteret, amely Krisztus mennyei házának, azaz a templomnak szimbóluma, amely megjelenik a népi imádságokban is, mint a moldvai falvakból gyűjtött *Krisztus rakatta a mennyei házat...* részletben. Következtetése szerint az ima műfaja megmutathatja, hogy a népi imák szimbolikus képei teológiai viták, gondolatok lenyomatai. A kép nem informatív, hanem meditatív. Tánczos Vilmos szándéka, hogy a népi imádságokat teológiai rendszereket tükröző forrásokként elismertesse, ezzel is reflektálva Erdélyi Zsuzsanna törekvésére, hogy az imaszövegeket kiszabadítsák „ketrecükből”.

A szekciót Pócs Éva folytatta *Ima, ráolvasás és az „archaikus népi imádság”* című előadásával. A kutatás forrását Ilyefalvi Emesével közösen gyűjtött és rendezett szövegek képezik. Pócs Éva három fő műfaji kategóriát fektet le, amelyek az ima, a ráolvasás és a mágikus ima. A mágikus ima kategóriája egybeesik Erdélyi Zsuzsanna archaikus imádságok műfaji kategóriájával. A kutatás folyamatában Pócs Éva a beszédaktus-elméletekhez fordulva és a performatív aktust vizsgálva újragondolta a kategóriákat, és megállapította, hogy az ima és a ráolvasás között erős fluiditás tapasztalható. Így a mágikus imacsoportok: a ráolvasás és az ima mindkét kategóriához kötődnek, ami létrehoz egy vegyes ráolvasás-ima-csoportot, amely egy átmeneti műfajt teremt. A részt Bárh Dániel zárta *Ráimádkozás pappal és pap nélkül. Történeti és jelenkori római katolikus alakzatok* című előadásával. A kutatás a vallásantropológia módszerét alkalmazva kutatta az imát mint kényszerítő eszközt a transzcendens felé. Kérdése, hogy miként ragadhatóak meg ezek mögött az emberi igények? A ráimádkozásnak funkcionális irányultsága van, közvetlen hatást vár el a felső hatalmakra hivatkozva. A liturgikus imákkal szemben itt fontos szerepet tölt be maga a személy, aki végzi a cselekvést. A XVIII. század közepétől a ráimádkozás már nem volt javallt, de ettől függetlenül gyógyító szándékkal még végezték. A XIX. században ezt a pozíciót világi emberek igyekeztek betölteni a papság visszavonulása után. Ennek következtében helyi vallási vezetők lettek, akiket sokan hatásosabbnak tartottak, mint a papokat. Így a laikus szent emberek vetélkedése zajlott a felkent papsággal. Ezt követte a XXI. században a pap nélkül zajló gyógyító, szabadító misék és szertartások időszak.

A harmadik szekciót Gyivicsán Anna vezette, ennek témája az archaikus imák hazai nemzetiségek hagyományaiban volt. Az első előadó Zsilák Mária volt, aki a magyarországi szlovákok népi imáinak jellemző jegyeiről számolt be. Kutatása alapján arra jutott, hogy megtalálható az Erdélyi által jelölt archaikus imák csoportja a szomszédos népeknél is. A szekciót Volter Domonkos folytatta a püspökhatvani szlovákok archaikus imádságaival. Kutatása beszámol arról, hogy 1933-tól szorult ki a szlovák nyelv a püspökhatvaniak életéből, innen kezdve csak magyar nyelven hangzottak el az imák, de a század népi vallásosságában megmaradtak. Azonban napjainkban már csak a ráolvasásban használják a szlovák nyelvet. Ezeket az imádságokat elemzi a kutató műfaji összevetéssel. Őt követte Kozár Mária, aki a szlovén nyelvű párbeszéd *Aranyimatyánkat* kutatja, amelynek három változata maradt meg Európában. A szöveg a szlovéneknél a legelterjedtebb, Jézus szenvedéstörténetet mondja el, négy oldalas ponyván terjesztették, és amulettként is használták. A szekciót Horváth Sándor zárta, *A passió motívumai a magyar és horvát archaikus imádságokban* című előadásával. A magyar archaikus népi imádságoknak a passió-történet az egyik legfontosabb témájuk, és ez egyezést mutat a horvát archaikus imádságokkal is. Az előadó nagyszámú ima vizsgálatán keresztül mutatta be a passió-témájú imádságok motívumait.

A konferencia negyedik szekciója, amelyet Lengyel Ágnes vezetett, a *Képek, kéziratok paraliturgikus gyakorlatok* elnevezést kapta. A sort Voigt Vilmos *Kis virágok a Szentföldről* c. előadása kezdte, amely egy, a XIX. század végén elterjedt, eddig nemigen kutatott szentképcsoportot mutatott be. Ezek a szentképek 8x12 cm-es apró, préselt szentföldi virágok, papírra kasírozott, felirattal ellátott, papírborítékban tárolt szakrális tárgyak. Kovács Bence a *Hausbuch* műfaját ismertette, azzal a kérdéssel, hogy a késő barokk egyházi populáris irodalom törekvései hogyan találkoztak a dunai Habsburg-állam köznépi felvilágosodásával. Őt követte Kész Margit, aki egy salánki görögkatolikus asszony kéziratossá imádságos füzetét mutatta be, szóban és kézhez vehető formában is. Kutatása alapját terepmunkája jelentette, ahol 15+1 kézzel írt füzetet gyűjtött. A kommunista időkben tiltott volt az egyházi kiadványok megjelentetése, így megoldásként a kéziratossá imádságos füzetek szolgálták. A kéziratossá imagyűjtemények Kárpátalja magyar közösségeiben a XX. században a lokális vallásgyakorlat kiemelkedő szegmensét jelentették. Ezekben a szövegekben nem különül el a szakrális és a profán tér, csodás történetek, szent iratok, jó tanácsok egyaránt szerepelnek benne. Ezek gyakorlati jelentőségűek, mivel személyes imák során is ezeket használják, kölcsönkérlik egymástól, és kézzel másolják őket. A füzetekben archaikus imádások sora is olvasható, illetve saját látomások, álmok leírása is. A szekciót Fábíán Gabriella összehasonlító elemzése tette teljessé, ő a nagybőjti paraliturgikus imagyakorlatok eltéréseit vagy hasonlóságait kutatta egy falun belül.

A konferencia utolsó szekcióját Bednárík János vezette, kortárs jelenségek tematikával. Peti Lehel a nyelveken szólás rituális gyakorlatát vizsgálta moldvai román és roma közösségekben. Az előadó terepkutatása és elemzése után arra a részkövetkezésre jutott, hogy a nyelveken szólás a vizsgált közösségekben egy komplex rituális rendszer részét képezi. Gyakorlatában a megtérésnek a közösség által elismert, kötelező eleme. Komáromi Tünde a Mezőségben töltött terepmunkájának eredményeiről számolt be, a helyi ortodox keresztény imádkozás sajátosságait vizsgálva meg. Kitért az érzékekre ható imához kapcsolódó olyan elemekre, mint a hang, a kép, az illat, az érintés, amelyek elmélyítik az ima-állapotot, és közvetítenek imádkozó és a megszólított között. A szekciót Iancu Laura folytatta, aki az egyházi imák és a spontán fohászok kapcsolatát kereste a népi vallásosságban. Előadásában elmondta, hogy az imakönyvek megjelenése és elterjedése az imahagyomány változását hozta magával, ami az imádkozás módját és célját is befolyásolta. Mint mondotta, a legfrissebb gyűjtések alapján a központi motívum nem a kérés, hanem a ráhagyatkozás. Forma tekintetében a meditatív imaformák és a „magam költötte imádságok” elterjedése a domináns.¹ A konferencia záróelőadását Frauhammer Krisztina tartotta *Az imádkozás kortárs alakzatai és megjelenési formái az interneten* címmel. Az előadó

¹ A „magam költötte imádság” Erdélyi Zsuzsanna által leírt imatípus.

hangsúlyozta, hogy az internet ma már a vallási és spirituális gyakorlatok helyszínévé vált. Ez hat az egyéni vallásgyakorlásra és így az egyéni imádkozás módjára is.

Összegzésképpen elmondható, hogy Erdélyi Zsuzsanna születésének 100. évfordulója alkalmával tanítványai és kutatótársai sikeresen osztották meg egymással az imádságokhoz köthető tudományos eredményeiket, amelyeket egy kötet formájában írásban is közre fognak adni. A konferencia egészén kirajzolódott az ima néprajzi kutatásának íve, amelyet az Erdélyi Zsuzsanna által meghatározott fogalmak és felvetések alapoztak meg.